

Asbestslachtoffers in de agrarische sector

Jan Warning

Simone Aarendonk

Instituut Asbestslachtoffers
Den Haag, januari 2017

0. Samenvatting

Slechts een gering aantal asbestslachtoffers met mesothelioom was werkzaam in de agrarische sector. Dit blijkt uit een nadere analyse van de dienstverbanden van mesothelioompatiënten die zich hebben gemeld bij het Instituut Asbestslachtoffers (IAS). Onder de in totaal 7.387 dienstverbanden waarin asbestslachtoffers verklaren zeker te zijn blootgesteld bevinden zich 77 dienstverbanden in de agrarische sector, dat is 1,04 procent van het totaal. Onder de slachtoffers bevinden zich relatief veel mensen die eigenaar/zelfstandige zijn van het agrarisch bedrijf.

Verreweg de meeste gevallen van asbestblootstelling in de agrarische sector hebben zich voorgedaan bij de bouwwerkzaamheden en onderhoud aan asbestdaken. Ook plaatsing en onderhoud aan leidingen, pakkingen en ketelhuizen in kassen leverden asbestblootstelling op. Verder was er asbestblootstelling in stallen (bijvoorbeeld bij het schoonspuiten van asbestwanden of het verhangen van deuren) en in kassen (bijvoorbeeld om te verduisteren of als werkblad voor het snijden van bloemen). Ook werd asbest gebruikt bij het verharden van het erf of het dempen van sloten.

Bijna alle asbestslachtoffers zijn blootgesteld in de periode voor 1993, toen het landelijk asbestverbod van kracht werd.

De geschetste vormen van blootstelling zijn in veel gevallen niet meer actueel omdat asbest niet meer voorkomt in stallen, kassen of de remvoeringen van landbouwmachines na 1993. Gezien de saneringsopgave tot 2024 van asbesthoudende daken in zijn algemeen en in het bijzonder in de agrarische sector, onderstreept dit rapport het belang om het slopen van asbesthoudende daken over te laten aan gespecialiseerde bedrijven.

Inhoud

1.	Inleiding	4
2.	Bevindingen	5
2.1	De groep agrariërs binnen de gehele groep asbestslachtoffers	5
2.2	Enkele kenmerken van de asbestslachtoffers.....	5
2.3	De wijze van blootstelling.....	6
2.4	Typering van blootstellingen	8
3.	Enkele loopbanen van asbestslachtoffers	10
3.1	(Mede-)eigenaar agrarisch bedrijf.....	10
3.2	De seizoenswerker	10
3.3	De boerin.....	12
3.4	De onderhoudsmonteur.....	12
3.5	De kweker en sloper.....	13
4.	Conclusies.....	14

1. Inleiding

Meer dan twintig jaar geleden werd het gebruik en toepassen van asbest verboden in Nederland. Toch is de asbestproblematiek nog steeds actueel in Nederland en wordt nog dagelijks de diagnose van een asbestziekte gesteld, bij mensen die in een ver verleden aan asbest zijn blootgesteld. Per 2024 is er een verbod op asbestdaken van kracht, waarbij de agrarische sector een enorme saneringsopgave heeft.

Gezien de urgentie van het asbestdakenverbod in de agrarische sector was er belangstelling om te weten of agrariërs een asbestziekte hebben opgelopen en hoe zij in het verleden aan asbest zijn blootgesteld.

Alle asbestslachtoffers met mesothelioom of asbestose in Nederland melden zich in beginsel bij het Instituut Asbestslachtoffers (IAS) om in aanmerking te komen voor een tegemoetkoming van de overheid en voor bemiddeling over een schadevergoeding met de (ex-)werkgever of zijn verzekeraar. Hiertoe brengt het IAS het arbeidsverleden van de betrokkene in kaart, met speciale aandacht voor mogelijke asbestblootstelling. Ook is er aandacht voor asbestblootstelling in de privé-omgeving.

Voor dit onderzoek zijn alle rapportages van asbestslachtoffers uit de agrarische sector van de afgelopen tien jaar nader geanalyseerd. Het gaat om asbestslachtoffers bij wie de diagnose maligne mesothelioom is vastgesteld. Zij hebben tevens verklaard in de sector zeker aan asbest te zijn blootgesteld. In totaal gaat het om een groep van 43 personen.

Dit rapport geeft een beeld van hoe agrariërs in het verleden volgens eigen verklaring zijn blootgesteld en door deze blootstelling mogelijk een dodelijke asbestziekte hebben opgelopen. Niet in alle gevallen is het met zekerheid vast te stellen dat de blootstelling in de agrarische sector heeft geleid tot de fatale ziekte, want in verschillende gevallen zijn mensen ook in andere beroepen of in de privé-situatie blootgesteld geweest aan asbest.

Dit onderzoek geeft een beeld van de wijze waarop in het verleden asbesthoudende producten werden toegepast in de agrarische sector en mensen daarna ziek zijn geworden. De bevindingen kunnen helpen bij het onderbouwen van de urgentie van veilig werken bij het saneren van de asbestdaken in Nederland

2. Bevindingen

2.1 De groep agrariërs binnen de gehele groep asbestslachtoffers

Het aantal asbestslachtoffers met een agrarisch beroep dat zeker weet dat men tijdens het werk is blootgesteld is relatief gering in vergelijking met andere sectoren. Er zijn in de periode 2005 t/m 2014 in totaal 7.387 dienstverbanden waarin asbestslachtoffers verklaren zeker aan asbest te zijn blootgesteld. Daaronder bevinden zich 77 dienstverbanden in de agrarische sector, dat is 1,04 procent van het totaal.

43 personen verklaren dat zij zeker in een agrarische sector in contact zijn gekomen met asbest.

2.2 Enkele kenmerken van de asbestslachtoffers

De 43 onderzochte asbestslachtoffers hebben de diagnose maligne mesothelioom gekregen en verklaren in het verleden in de agrarische sector zeker te zijn blootgesteld aan asbest. Het gaat om 39 mannen (91%) en 4 vrouwen (9%). Dat is vergelijkbaar met de gemiddelde man-vrouw verdeling onder asbestslachtoffers.

De gemiddelde leeftijd waarop men de diagnose krijgt is 71 jaar. Ook dat is vergelijkbaar met het gemiddelde in Nederland. Er zijn vier slachtoffers die de diagnose voor hun zestigste verjaardag hebben gekregen, maar er is ook iemand die al 103 jaar oud was toen hij het nieuws te horen kreeg.

De tijd tussen het eerste contact met asbest en het optreden van de ziekte wordt de latentietijd genoemd. In deze groep bedraagt de latentietijd 49 jaar. Ook hierin wijkt men niet af van het Nederlandse gemiddelde van de afgelopen tien jaar.

Over de regio waar de slachtoffers wonen valt het volgende te zeggen:

Postcode woonplaats	Aantal personen
1000-1999	5
2000-2999	7
3000-3999	4
4000-4999	2
5000-5999	5
6000-6999	2
7000-7999	12
8000-8999	3
9000-9999	3

Postcodes 7000-7999 betreffen het oosten van ons land.

Bij 34 gevallen (79% van het totaal) is het slachtoffer naar eigen zeggen alleen in de agrarische sector blootgesteld, bij 10 gevallen (21%) was er ook sprake van blootstelling in een andere sector. Bij twee personen betrof dit overigens blootstelling tijdens militaire diensttijd. Het aantal slachtoffers dat in de land- en tuinbouw werkte (51% van het totaal) is groter dan het aantal dat in de veeteelt werkzaam was (33%). Daarnaast werkten verschillende mensen op andere plekken zoals een kinderboerderij of in een gemengd bedrijf.

De belangrijkste functie die mensen hebben gehad is samengevat in onderstaande tabel.

boer	1
boerenknecht	8
boerin	3
inseminator	1
kweker	2
meewerkend voorman	2
monteur	5
productiemedewerker	1
seizoenswerker	2
sloper en tuinbouwer	2
timmerman	1
visser	1
zelfstandige	14

Opvallend zijn het relatief grote aantal monteurs, de twee slopers en de timmerman. Dit houdt verband met het feit dat de meeste blootstellingen zijn opgetreden bij sloop en verbouwingswerkzaamheden en het onderhoud van met asbest geïsoleerde buizen en ketels. Het gaat om personen die werkzaam waren als monteur, sloper of timmerman in dienst van een agrarisch bedrijf. Daarnaast waren er ook ingehuurde monteurs, slopers of timmerlieden betrokken bij bouw of sloop van kassen, schuren, stallen en boerderijen. Het is zeer waarschijnlijk dat zich onder deze groep ook asbestslachtoffers zullen bevinden. Slachtoffers die vanuit de bouw in de agrarische sector zijn ingezet vormen echter geen onderdeel van deze inventarisatie.

Opmerkelijk is ook het grote aantal zelfstandig ondernemers onder de asbestslachtoffers. In de agrarische sector zijn niet alleen werknemers in loondienst maar ook zelfstandigen slachtoffer geworden van blootstelling aan asbest.

2.3 De wijze van blootstelling

Uit de opgetekende verhalen van de slachtoffers komen zes categorieën van blootstellingen naar voren:

- Verbouwen/sloper/onderhoud van schuren/stallen/kassen met asbestdaken
- Werkzaamheden in stallen
- Leidingen, pakkingen, ketelhuizen in kassen
- Asbesttoepassingen in kassen
- Verharderen van het erf
- Overige blootstellingen

- *Verbouwen/sloper/onderhoud van schuren/stallen/kassen met asbestdaken*

Verreweg de meeste gevallen van asbestblootstelling in de agrarische sector hebben zich voorgedaan bij de bouwwerkzaamheden aan asbestdaken. Een typerend citaat:

In 1968 is samen met een aannemer een kippenschuur omgebouwd naar varkensschuur. Schuur is deels opgebouwd uit asbesthoudende materialen voor het dakbeschot. Door het slachtoffer maar ook door de aannemer is er geboord en gezaagd in asbesthoudend materiaal. De bouw van de schuur heeft ongeveer drie maanden geduurd. Slachtoffer heeft ook in de buurt meegeholpen met het opbouwen van schuren. Na de bouw heeft betrokkene sporadisch reparatiewerkzaamheden verricht aan de asbesthoudende materialen.

Er moest in de platen geboord worden voor bevestigingspunten op het dakbeschot. Soms werden asbesthoudende dakplaten op maat geknipt. Achteraf gezien was dat een veilige methode die weinig asbeststof veroorzaakte. Maar in veel gevallen werd voor het op maat zagen van dakplaten een slijptol gebruikt. Dat veroorzaakte heel veel asbeststof.

Niet alleen de nieuwbouw van stallen veroorzaakte blootstelling, ook de sloop. In een enkel geval vertelt een slachtoffer dat hij de asbestplaten op maat heeft gezaagd om ze te kunnen vervoeren, in een ander geval werd er op de platen gehakt om het hanteerbaar te maken. In andere gevallen heeft het slachtoffer niet zelf meegewerkt aan de bouw, maar was wel betrokken bij het schoonvegen van het stof.

Ook het onderhoud van de daken veroorzaakte blootstelling aan asbest. Met enige regelmaat moesten er reparaties worden verricht na stormschade.

Maar ook door het schoonhouden van de daken werden mensen blootgesteld. Daarvoor werden harde borstels gebruikt en soms had men zelf hulpmiddelen gemaakt zoals een lange stok met een krabber.

- *Werkzaamheden in stallen*

Een tweede categorie blootstellingen betreft het gebruik van asbestplaten in stallen. Voor de tussenschotten van stallen werden vaak asbestplaten gebruikt, die op maat werden gezaagd. De hokken moesten met de hogedrukspuit worden gereinigd. Bij verbouwingen in de stal en reparaties werd in de asbestplaten geboord en gezaagd. Deuren werden opnieuw verhangen waardoor er moest worden geboord in de asbestplaten.

- *Leidingen, pakkingen, ketelhuizen in kassen*

Een andere bron van blootstelling aan asbest had verband met de verwarming en de aanleg van leidingen in de kassen. Voor het koppelen van leidingen werden asbestpakkingen gebruikt, de ketel werd afgesloten met asbestkoord. De buitenkant van de ketel werd soms geïsoleerd met asbesthoudend materiaal. Blootstelling aan asbest gebeurde bij het aanleggen van de installatie, het onderhoud en bij schoonmaakwerkzaamheden.

- *Asbesttoepassingen in kassen*

In de kassen werd asbest gebruikt voor veel toepassingen. Het zat verwerkt in het glaskit waarmee de glasplaten waren bevestigd. Blootstelling gebeurde door vervanging van glasplaten. Ook werden asbestgolfplaten gebruikt om gewassen (witlof) in een bepaalde tijd van het jaar te verduisteren. Gedurende acht dagen per jaar was men bezig om deze platen te plaatsen of te verwijderen. Als een plaat beschadigd was moest men dit repareren met tape. Ook werd asbest gebruikt als afscheiding naar en isolatie voor koelcellen.

In de bloemenkwekerijen wordt melding gemaakt van asbestplaten die werden gebruikt om bloempotten op te zetten. Ook de werktafels hadden bladen van Eternit. Het plukken, snijden van bloemen en het oppotten, stekken en delen van planten gebeurde hier. Een groot deel van het jaar stonden de vernevelaars niet aan. Door het schuren van de spullen op het werkblad waarop zand lag en de slijtage van het blad, kon asbest vrij komen.

In een andere situatie wordt melding gemaakt van de bouw van een gifkast voor insecticide die bijna volledig uit asbesthoudend materiaal bestond.

- *Verharden van het erf*

Voor het ophogen en verharden van het erf en van de toegangswegen werd regelmatig asbest gebruikt. Ook gebeurde dat asbest werd gebruikt voor het indammen van sloten.

Soms ging het om platen die gratis beschikbaar werden gesteld door Eternit, soms ging het om asbestpuin dat werd gebruikt. Behalve bij het verharden bestond de blootstelling uit het aanvegen van het erf.

- *Overige blootstellingen*

Een slachtoffer werkte bij de technische dienst van een hoveniersbedrijf en verrichtte in die hoedanigheid onderhoud aan tractoren, maaimachines, auto's en aanhangers. Wekelijks was hij bezig met het schoonblazen van asbesthoudende remvoeringen. Ook verving hij asbesthoudende koppelingsplaten.

Een slachtoffer was in 1994 getuige van een grote uitslaande brand. Hierbij is een loods voorzien van asbesthoudende golfplaten geheel uitgebrand.

2.4 Typering van blootstellingen

Uit de bovenstaande beschrijvingen blijkt dat het veelal gaat om in tijd beperkte blootstellingen tijdens sloop- of bouwwerkzaamheden en reparaties. Daar waar het asbest in de binnenruimte is vrijgekomen kan de blootstelling gedurende een langere tijd hebben plaatsgevonden.

De periode dat de slachtoffers zijn blootgesteld betreft voor bijna alle slachtoffers de jaren na de Tweede Wereldoorlog tot het eind van de jaren 70 van de vorige eeuw. Meer dan de helft van de slachtoffers (60%) is blootgesteld in de jaren '70, ook zijn er veel mensen blootgesteld in de jaren '60 (46%)¹. Slechts twee asbestslachtoffers zijn in de jaren '90 blootgesteld en één persoon na de eeuwwisseling. Door de lange latentietijd kunnen we niets zeggen over het toekomstig aantal asbestslachtoffers uit de agrarische sector. Met een latentietijd van ca. vijftig jaar worden de mensen die in de agrarische sector in de jaren negentig zijn blootgesteld namelijk pas ziek in 2044. Wel is het duidelijk dat de nu bekende asbestslachtoffers zich geen blootstelling aan asbest van na de jaren '90 kunnen herinneren.

¹ Mensen kunnen in meerdere tijdsperiodes zijn blootgesteld.

Tot slot is de risicocategorie van de verschillende blootstellingen bepaald aan de hand van de categorisering van Tempelman (TNO, 2015). Verschillende typen materialen hebben verschillende eigenschappen en dienen op verschillende wijze te worden behandeld.

Nr	Hoofdgroep	Eigenschappen	Productgroep / Toepassing
1	Hechtgebonden asbestcement-producten Aantal dienstverbanden: 41	Asbestvezels komen alleen in de lucht bij verspanende bewerkingen (boren, zagen, slijpen, schuren, en tijdens brand) Saneren (met breken)	Asbestcementplaten, AC sandwichpanelen, imitatiemarmer
			Asbestcementgolfplaten, imitatie dakleien, asbestcement leidingen Eternit bloembakken
2	Overige hechtgebonden asbesthoudende materialen Aantal dienstverbanden: 2	Asbestvezels komen alleen vrij bij bewerking als de matrix niet meer plastisch is (b.v. door veroudering)	Bitumen (asbesthoudende kit, anti-dreunlaag, coatings)
			Coatings
			Structuurverf
			Lijmen
			Met asbest gewapende kunststoffen zoals: asbesthoudende vinyl-tegels, oude bakeliet-producten etc.
3	Niet-hechtgebonden asbesthoudende materialen Aantal dienstverbanden: 7	Asbestvezels kunnen al bij aanraking en lichte bewerkingen in de lucht komen	Beglazingskit / raamkit
			Asbestpapier en -vilt als onderlaag van bepaalde typen vinylvloerbedekking (zeil)
			Asbestpapier en -vilt als dakbedekking
			Brandwerende platen (amosiet board) in plafonds
			Brandvertragende bekleding van spaanplaat (asbestpapier/-karton)
			Asbestweefsels in brandwerende kleding en gordijnen, strijkplankovertrekken
			Asbestvlokken als isolatielaag rondom bijvoorbeeld leidingen of in scheepswanden, asbestverwerkende industrie
			Asbestweefsels in elektrische kabels, pakkingen en leidingovergangen
			Asbestkoord in rookgasafvoeren op schoorstenen
			Spuitasbest (in Nederland meestal amosiet, in België vaak ook crocidoliet)
4	Overige asbesthoudende producten Aantal dienstverbanden: 17	Asbestemissie hangt sterk af van bewerking: weinig emissie van onbeschadigd product, veel bij b.v. uitblazen remvoeringen of lossteken pakkingen	Asbesthoudende plaatpakkingen in verwarmingstoestellen, zoals cv-ketels, boilers en haarden en industriële installaties
			Asbest in remblokken en koppelingsplaten van auto's, vrachtauto's en treinen

3. Enkele loopbanen van asbestslachtoffers

In aanvulling op de typering van blootstelling aan asbest in de agrarische sector is het goed om enkele loopbanen van asbestslachtoffers te schetsen. De loopbanen en de mate waarin men in het leven is blootgesteld aan asbest verschillen sterk. Ook de mate waarin gewerkt in de agrarische sector loopt uiteen. In dit hoofdstuk is een geanonimiseerde samenvatting opgenomen van vijf zeer verschillende loopbanen van slachtoffers. Gestreefd is om de diversiteit in de onderzochte groep te schetsen. In combinatie geven ze een gedifferentieerd beeld van asbestslachtoffers die in de agrarische sector hebben gewerkt.

3.1 (Mede-)eigenaar agrarisch bedrijf

Meneer C is geboren in 1955. Hij is niet in militaire dienst geweest. Op twintigjarige leeftijd, van 1975 tot 1982, treedt hij in dienst van het agrarisch bedrijf van zijn vader. Zijn dagelijkse werkzaamheden bestaan uit voorkomende werkzaamheden, zoals het voeren van de kippen en het schoonmaken van de stallen.

Drie stallen zijn voorzien van asbesthoudende golfplaten. Meerdere keren per jaar moeten asbestplaten vervangen worden, bijvoorbeeld als gevolg van een zware storm. Deze herstelwerkzaamheden worden uitgevoerd door een aannemersbedrijf of door zijn vader. De asbesthoudende platen worden in zijn directe nabijheid op maat gezaagd en nemen per keer circa een à twee dagen in beslag. Er komt telkens veel asbeststof vrij. De heer C verricht deze werkzaamheden niet zelf vanwege rugklachten, maar houdt toezicht op de werkzaamheden van het aannemersbedrijf.

Eén stal is voorzien van asbesthoudende afscheidingen. Indien een deur kapot gaat boort zijn vader gaten in de asbestplaten om de nieuwe deur te bevestigen.

In 1982 neemt de heer C het agrarisch bedrijf over in de vorm van een maatschap samen met zijn vader en zijn broer. De werkzaamheden veranderen niet. Een paar keer per jaar is er sprake van asbestblootstelling door vervanging van daken en van herstelwerkzaamheden aan de asbesthoudende afscheidingen in de schuur.

Van 1992 tot 2007 heeft de heer C een zelfstandig agrarisch bedrijf. Er zijn geen werkzaamheden verricht aan asbesthoudende daken. Wel vindt er in april 1994 een grote uitslaande brand plaats. Een loods voorzien van asbesthoudende golfplaten brandt geheel uit. Een asbestsaneringsbedrijf verwijderd vervolgens al het aanwezige asbest.

In het najaar 2004, op 49-jarige leeftijd, wordt bij de heer C de diagnose maligne mesotheliom vastgesteld.

3.2 De seizoenswerker

Meneer S is geboren in 1930. Op dertienjarige leeftijd, in 1943, heeft hij zijn eerste baan als medewerker bij een land- en tuinbouwbedrijf in de kop van Noord-Holland. Zijn dagelijkse werkzaamheden bestaan uit het wieden van onkruid, sproeien van de fruitbomen en het oogsten van fruit.

In 1944 later werkt de heer S een jaar lang als teler in dienst van een bedrijf voor de bloemzaadteelt. Hij is bezig met het rooien en planten van diverse gewassen.

Op zijn zestiende gaat de heer S als beroepsmilitair in dienst bij de Koninklijke Marine te Den Helder. Na een half jaar opleiding tot matroos vertrekt hij per schip naar Indonesië, waar hij twee jaar op een basis is gelegerd. Tijdens de tocht per schip ligt de heer S in een kooi onder verwarmingsbuizen, die waren omkleed met een asbesthoudende isolatiemantel. Tijdens de tocht trilden de buizen, waardoor hij in asbesthoudend stof lag.

Op de militaire basis bestaan zijn dagelijkse werkzaamheden uit het schuren van de wanden van schepen, uit wachtlopen en schilderen. Bij het schuren en afsteken van scheepswanden moet hij ook met een beitel de asbesthoudende isolatielaag weghalen.

Na zijn terugkomst uit Indonesië werkt de heer S van 1950 tot 1953 bij diverse landbouwbedrijven. Hij is hier bezig met het oogsten van diverse gewassen, het rooien van aardappels, maaiwerk en het dorsen van graan. In de maanden van november tot en met maart heeft hij geen werk en is afhankelijk van een WW-uitkering.

In de tweede helft van 1953 werkt de heer S een half jaar als ondergronds mijnwerker van de Staatsmijnen in Geleen. Hij is hier bezig met het delven van kolen op 500m diepte. Dagelijks gaat hij met de trein de ondergrondse mijn in. Het is mogelijk dat er van de locomotief asbesthoudend stof vrijkomt in de mijngangen.

In de periode 1954 tot 1964 werkt de heer S van mei tot oktober als landarbeider en van oktober tot en met april als fabrieksarbeider. Als landarbeider bestaan de dagelijkse werkzaamheden uit het rooien van aardappelen en het oogsten van diverse gewassen. Ook sloop hij schuren bij deze boerenbedrijven. Bij dit sloopwerk moet hij regelmatig daken van asbesthoudende golfplaat verwijderen. Ook verwijdert hij handmatig asbesthoudende isolatieplaten die tegen de daken zaten. Bij het slopen hakt, schuurt en zaagt hij de asbesthoudende platen waarbij veel asbesthoudend stof vrijkomt.

Als fabrieksarbeider in de maanden oktober tot en met april werkt hij onder meer bij een veevoederbedrijf in de Zaanstreek. Een van zijn taken is schoonmaakwerk. Zo borstelt hij de verwarmingsleidingen die omkleed zijn met een asbesthoudende isolatielaag.

In deze periode is de heer S nog een jaar werkzaam bij een grondontginningsbedrijf in De Peel. Dagelijks graaft hij geulen en verwijdert lagen veengrond. Bij het verwijderen van deze grond met een spade komt hij platen tegen die hij in kleinere delen breekt en in containers gooit. Hij vermoedt achteraf dat dit asbesthoudende platen zijn geweest.

In de periode na 1958 werkt de heer S in de maanden oktober tot en met april in de Amsterdamse haven of bij Hoogovens.

In de haven is hij bezig met het laden en lossen van schepen. Veelal lost hij ijzeren pijpen, kisten en voedingsmiddelen. Hij komt daarbij in het ruim waar incidenteel ook classificeerders bezig zijn met het schoonmaken van een nabijgelegen deel van het ruim waar asbesthoudend isolatiemateriaal op de grond ligt. Dit materiaal is achtergelaten door de isoleerders die het isolatiemateriaal vervingen dat rondom leidingen lag aan boord van de schepen. De heer S werkt dan in asbesthoudend stof dat in het ruim hangt.

Bij Hoogovens werkt de heer S aan de lopende band. Het dagelijkse werk bestaat uit het opruimen van gruis dat sintels (brandende kolen) achterlaat wanneer zij van de lopende band vallen. Ook maakt de heer S dagelijks ovens schoon. Daarbij hakt en breekt hij kolenaanslag van de ketels, waarbij hij de asbesthoudende isolatielaag ook losmaakt. Daarbij komt asbesthoudend stof vrij.

In de periode 1964 – 1973 werkt de heer S bij diverse bouwbedrijven. Onder meer is hij betrokken bij de aanleg van de vuilverbranding in Amsterdam Noord, aanleg van spoorrails rond Utrecht, aanleg sluizen in de Noordoostpolder. Het werk bestaat uit het hijsen van ladingen, sjouw- en tilwerk en schoonmaakwerk. De heer S kan niet uitsluiten dat hij bij deze werkzaamheden indirect heeft blootgestaan aan asbesthoudend isolatiemateriaal.

Van 1973 tot 1975 werkt de heer S bij een overslagbedrijf van veevoer in Harderwijk. Het dagelijkse werk bestaat uit het lossen van schepen. Daarbij gebruikt hij een zuiger om het voer uit het ruim van het schip te halen. Hij werkt meestal in de buitenlucht op het terrein van het bedrijf. Naast het pand van het overslagbedrijf was de firma Asbestona gevestigd, een bedrijf dat asbestplaten produceert. De heer S vermoedt dat er veel asbesthoudend stof in de lucht terecht komt en neerwarrelt. Zodat hij dagelijks in zijn werkomgeving aan asbeststof is blootgesteld.

Na 1975 verricht de heer S geen werkzaamheden in loondienst meer. Hij ontvangt een WAO-uitkering.

In 2009 hoort hij dat de ziekte maligne mesothelioom bij hem is vastgesteld.

3.3 De boerin

Mevrouw W (geboren 1929) hielp voor haar huwelijk op de boerderij van haar ouders. Haar ouders hadden een groot gezin en mevrouw W hielp mee met zowel de huishoudelijke taken als met werkzaamheden op de boerderij.

Na haar trouwen in 1953 helpt mevrouw W mee op de boerderij van haar echtgenoot. Ze heeft nooit werk in loondienst gedaan. Naast de huishoudelijke werkzaamheden betreft dat het verzorgen van het vee en andere werkzaamheden op de boerderij.

In 1969-70 wordt er in opdracht van het echtpaar W een nieuw melkveebedrijf gebouwd op een nieuwe locatie. Dit betreft een woonhuis en een aanzienlijke veestal. Het dak van de stal van het nieuwe bedrijf wordt voorzien van asbesthoudende dakplaten. Na 1970 zijn er een aantal bijgebouwen geplaatst die ook bedekt zijn met asbestplaten.

De asbesthoudende golfplaten worden op maat gezaagd en vast geboord op het dakbeschot door haar echtgenoot en een timmerman. Tijdens deze werkzaamheden komt veel asbeststof vrij. Mevrouw W komt elke dag op de bouwlocatie om de vorderingen te bekijken en eten en drinken te brengen. Het komt voor dat mevrouw W wel eens meehelpt om een asbestplaat vast te houden wanneer deze wordt doorgezaagd. Ook veegt ze wel eens restafval bij elkaar en helpt met het opruimen.

Het betref een vrij grote ligboxenstal, het aanbrengen van de asbestplaten duurt zeker enige weken.

In de periode na deze nieuwbouw maakt haar echtgenoot deze platen regelmatig schoon. Ook staat er achter haar woning een 25 jaar oude schuur met op het dak asbestdakbedekking. Haar echtgenoot maakt dit dak regelmatig schoon van mos en bladeren. Hij heeft hiervoor een lange stok met een krabber eraan gemaakt. Door het schoonmaken komen asbestvezels vrij van de dakplaten.

Mevrouw W klopt regelmatig de werkkleding van haar man uit en doet deze in de was. Omdat asbestvezels op de kleding terecht komen is mevrouw W eveneens aan asbest blootgesteld. In mei 2013 wordt bij haar door de longarts de diagnose maligne mesotheliom gesteld.

3.4 De onderhoudsmonteur

De heer J is in 1939 geboren. Hij heeft niet in militaire dienst gezeten.

Van 1954 tot 1960 is hij lichtmatroos in dienst van een scheepvaartbedrijf te Groningen. Hij vaart naar Engeland en Scandinavië. In de eerste drie jaar werkt hij vooral aan dek en in de kombuis. Tijdens de volgende drie jaar komt hij ook in de machinekamer. De leidingen in de machinekamer zijn geïsoleerd met asbest. Hij bevindt zich twaalf uur per dag in de machinekamer.

Van 1960 tot 1961 is de heer J als sjouwer in dienst van een aannemingsbedrijf te Nijmegen. Van 1961 tot 1969 is de heer J als ketelbouwer in dienst van een bedrijf in Nijmegen. Zijn werk bestaat uit het in elkaar zetten van ketels bij energiecentrales. Tijdens het in elkaar zetten van ketels (in hoogte tussen 65 en 80 m hoog) zijn isoleerders bezig met het aanbrengen van asbestisolatie op de leidingen en de ketel. Voor het isoleren van de ketel wordt gebruik gemaakt van asbestcementisolatie. Tevens wordt er bij het uitgloeien van de lasnaden gebruik gemaakt van asbestdekens die om de lasnaad worden heen gelegd om deze niet te snel te laten afkoelen.

In de jaren van 1969 tot 1971 werkt de heer J bij een lasbedrijf. Hij wordt onder meer ingezet bij het lassen van kermisattracties en kranen en heftrucks.

In 1971 en 1972 werkt de heer J als lasser bij een koppelbaas. Hij moet hier onder meer laswerkzaamheden verrichten in de machinekamers van schepen. Door anderen naast hem in dezelfde ruimte wordt de asbestisolatie weggehaald zodat hij met zijn werkzaamheden kon beginnen.

Van 1972 tot 1985 werkt de heer J als onderhoudsmonteur, met name bij het onderhoud van machines, maar ook als manusje van alles. Zo plaatst de heer J een dak van asbestgolfplaten op een nieuwe loods van de werkgever.

Ook wordt hij ingezet bij de sloop en nieuwbouw van een kassencomplex ter grootte van een voetbalveld. Voor al deze kassen moet de heer J asbestplaten op maat zagen. De asbestplaten worden gebruikt om bloempotten op te zetten. Dat gebeurt met een slijptol waardoor er veel asbeststofvorming ontstaat.

Na 1985 is de heer J enige jaren werkloos en van 1989 tot 1991 is hij in dienst van een uitzendbureau in Nijmegen. Hij verricht laswerkzaamheden in de nieuwbouw van schepen.

Van 1991 tot 2001 is hij werkzaam bij een scheepswerf in Noord-Brabant. Ook hier verricht hij laswerkzaamheden voor nieuwbouw schepen.

In 2008, op 69-jarige leeftijd, wordt bij de heer J de ziekte maligne mesothelioom geconstateerd.

3.5 De kweker en sloper

De heer van den B is geboren in 1932. Met uitzondering van de militaire dienstitijd werkt de heer van den B van 1948 tot 1961 bij een kwekerij en sloperij in Zuid-Holland die eigendom is van zijn vader. In het bedrijf werken destijds vier of vijf werknemers. Zijn dagelijkse werkzaamheden bestaan uit het verrichten van allerlei soorten teeltwerkzaamheden en sloopwerkzaamheden. Asbestblootstelling vindt plaats doordat de heer van den B oude kassen en schuren sloopt. Deze kassen, schuren en inboedel worden opgekocht en opgeslagen en vervolgens weer doorverkocht. Op de schuren ligt dakbeschot van asbestplaten. Deze worden door de heer van den B op maat gezaagd om te kunnen vervoeren. Ook de verwarmingsleidingen worden gesloopt en meegenomen. Achteraf valt niet vast te stellen of de leidingen geïsoleerd zijn met asbesthoudend materiaal.

Van 1961 tot 1972 heeft de heer van den B een eigen kwekerij in Zuid-Holland. Hij teelt zomers tomaten en 's winters meloenen. De heer van den B verricht ook werkzaamheden in het ketelhuis. Hij maakt de binnenkant en de buitenkant van de ketel schoon met een borstel. De buitenkant van de ketel is bedekt met asbesthoudend materiaal. Waarschijnlijk zit er ook asbest op de verwarmingsleidingen. Ongeveer twee à drie keer per jaar worden deze onderhoudswerkzaamheden uitgevoerd. In deze periode sloopt de heer van den B ook nog een schuur. Op het dak liggen asbestplaten. Bij het slopen komt veel asbeststof vrij.

Van 1972 tot 1994 bezit de heer van den B een andere kwekerij in Zuid-Holland. Hier worden bloemen gekweekt. Niet duidelijk is of de heer van den B in deze periode is blootgesteld aan asbest.

In december 2003 is de diagnose maligne mesothelioom bij de heer van den B vastgesteld. De heer van den B is op dat moment 71 jaar.

4. Conclusies

Op basis van gegevens van het Instituut Asbestslachtoffers zijn er in vergelijking met andere sectoren als de scheepsbouw, metaalindustrie of de bouw weinig asbestslachtoffers die hebben gewerkt in de agrarische sector.

In deze rapportage heeft er een nadere analyse plaatsgevonden van 43 asbestslachtoffers die in de agrarische sector hebben gewerkt en naderhand verklaren zeker te zijn blootgesteld aan asbest. Een deel (21% van het totaal) heeft ook in andere sectoren gewerkt waar ze in contact zijn geweest met asbest.

Op basis van deze analyse blijkt dat de meerderheid van deze groep is blootgesteld bij het plaatsen, repareren of slopen van asbestdaken op schuren, stallen en kassen. Blootstelling gebeurde met name bij het zagen of boren van de platen, maar ook door het opruimen van het asbeststof. Tevens kwam asbeststof vrij bij het schoonmaken van de daken. Deze blootstelling was in tijdsduur beperkt en gebeurde veelal in de buitenlucht, waardoor het stof verwaaide.

Blootstelling in de agrarische sector kwam ook voor in stallen waar asbest werd gebruikt voor afscheidingen en in kassen waar asbestplaten werden gebruikt als werktafel. Ook werd asbest gebruikt voor de verwarmingsketel en leidingen in kassen. Deze blootstelling gebeurde binnen, waardoor het stof langer aanwezig bleef en ingeademd kon worden.

In een aantal gevallen werd asbest(puin) gebruikt voor het ophogen van het erf, verharderen van toegangswegen of het dempen van sloten.

Deze rapportage geeft een beeld van blootstelling in de agrarische sector in het verleden. Onder de slachtoffers bevinden zich mensen die heel lang in verschillende werksituaties met asbest in contact zijn geweest, er zijn ook voorbeelden van slachtoffers die slechts vrij kort blootgesteld zijn geweest.

Blootstelling aan asbest gebeurde niet alleen bij werknemers in de sector, maar onder de slachtoffers bevinden zich ook ondernemers, zelfstandigen en boerinnen.